

Nekoč k retorji in gledališkemu igralcu – kam pa danes? (Poskus kritičnega pogleda na kurikularne umestitve govornega nastopa v okviru osnovnošolskega izobraževanja)

Janja Žmarvc

Uvod

/.../ kajti ne zadošča, da imaš na voljo stvari, o katerih je treba govoriti, ampak jih je treba tudi povedati tako, kot je treba, in to zelo pripomore k temu, da govor pusti določen vtis. (Aristotel, *Retorika*, 1403b15–18, prevod Matej Hriberšek)

V retorični teoriji velja govorniški nastop za sklepno dejanje v procesu uspešnega prepričevanja. Vse od helenizma naprej, ko se je grška retorika oblikovala v bolj ali manj koherentno mrežo konceptov in pojmov, zlasti pa njene rimske adaptacije (npr. domnevno Kornificijeva *Retorika za Herenija* in Ciceronove retorične razprave), je znotraj retorične tehnike sistem petih operacij oblikovanja govora predstavljal eno od njenih temeljnih konceptualizacij.¹ Gre za t. i. govorčeva opravila (lat. *Officia oratoris*), ki so predstavljala model tako za preučevanje in razumevanje retoričnega sistema kakor tudi za poučevanje in praktično obvladovanje načel javnega govora v različnih družbenih situacijah.² Osnovno število in zaporedje postopkov, ki naj bi jih govorec izvedel, sta se že v antiki spreminjala, pri čemer jih zlasti iz Ciceronovih (*De inv.* 1.7) in Kvintilijanovih opredelitev (*Inst.* 3.3.1–3) v glavnem poznamo kot: 1. odkrivanje (lat. *inventio* – odkrivanje ustreznih argumentov za temo, o kateri bomo govorili, s pomočjo različnih miselnih in besednih orodij); 2. razvrščanje (lat. *dispositio* – izbor in smiselna razvrstitev najdenih argumentov oz. tega, o čemer bomo govorili); 3. ubeseditve (lat. *elocutio* – prebeseditve oz. slogovna predelava na podlagi ubeseditvenih načel in strategij); 4. pomnjenje (lat. *memoria* – pomnjenje govora s pomočjo tehnik pomnjenja); 5. nastop (lat. *actio*/

1 Aristotel velja za prvega, ki je sistematično opredelil »vire sredstev prepričevanja« (kasneje strgr. *heuresis*/lat. *inventio*), »jezikovni izraz« (stgr. *lexis*/lat. *elocutio*) in »razporeditev delov govora« (stgr. *taxis*/lat. *dispositio*) kot njegove tri temeljne elemente (*Rb.* 1403b 6–8).

2 Tukaj mislimo na še drugi zelo znani antični retorični koncept, in sicer na zvrsti govorništva, ki izhajajo iz treh temeljnih antičnih družbenih praks (tj. sodnih postopkov, političnega odločanja in praznovanja) in v svoji najbolj znani različici obsegajo sodno, svetovalno in slavnostno govorništvo. Retorični sistem praviloma določa več temeljnih izhodišč, znotraj katerih so konceptualizirani različni vidiki retorike kot veščine javnega prepričevanja in so posledek pojmovanj retorike vplivnih antičnih retorjev (zlasti Aristotela, Cicerona in Kvintilijana). Za lažjo predstavo o kompleksnosti antične retorične mreže priporočamo kratek pregled razvoja retorike in zlasti dodane shematične prikaze v knjigi R. Barthesa *Retorika Starih. Elementi semiologije* (1990: 114–129).

pronuntiatio – izvedba načrtovanega govora na podlagi upoštevanja ustrezne rabe glasu in kretenj).³ Če prve tri postopke lahko razumemo kot poudarjeno miselne, sta zadnja dva osredinjena na praktično izvedbo tistega, kar je govorec predhodno miselno dognal (izbral in zapisal). Zato v smislu naravnega zaporedja govorcevih opravil logično predstavljata sklepni del njegovih dejavnosti, kot utemeljuje Kvintilijan (*Inst.* 3.3), ko skuša razrešiti že antično dilemo o prioriteti in vrstnem redu posameznih *officia*.⁴ A zaradi vpliva ustne literarne tradicije na oblikovanje specifičnih lastnosti »antičnega poslušalca« ter zlasti vloge javnega govora v sodnih in političnih institucijah kot orodja za uveljavljanje oz. ohranjanje moči, kakor ne nazadnje tudi zaradi izpostavljenosti govora v drugih družbeno-kulturnih praksah v antiki (npr. gledališče, filozofske debate, zasebna in javna slavlja), je jasno, da gre kljub zaporedni razvrstitvi bolj za mehanično delitev za potrebe retorične pedagogike. To pomeni, da koncept govorcevih opravil sam na sebi ne odraža toge zaporednosti od »teorije k praksi«, temveč ga moramo, namesto v linearnem, razumeti v krožnem smislu prepletajočih se dejavnosti v retoričnem procesu, iz česar denimo izhaja, da je antični govorec izvedbo vedno že *mislil* (slišal, videl?) tudi v fazah, ko se je odločal, kaj in kako bo govoril (Sonkowsky 1959).

V prispevku bomo poskušali na kratko orisati že v antiki zaznano kompleksnost te – kronološko gledano – brez dvoma zadnje govorceve naloge, da bi pokazali, kako pomembno je, da tudi v sodobni vzgoji in izobraževanju pojmovanja retoričnega nastopa ne omejimo zgolj na končno praktično izvedbo (npr. tematskega govornega nastopa pri pouku), temveč ga v izhodišču razumemo kot integralni del razvijanja sporazumevalne zmožnosti, ki preči tako »mislne« postopke argumentiranja, strukturiranja, ubesedovanja kot tudi tako temeljni veščini, kot sta branje in pisanje. Z razmislekom o vlogi nastopa v okviru jezikovnih dejavnosti pri učnih predmetih (s poudarkom na pouku slovenščine) pa želimo odpreti tudi vprašanja, kdaj, na kakšen način in v kakšnem obsegu osvetljevati izvedbene vidike znotraj kurikularno predpisanih vsebin.

Kratek oris antičnega pojmovanja retoričnega nastopa

Da ne bi zašli v predolg prikaz vloge ustne tradicije (in vse od Homerja naprej navajali starogrških in latinskih literarnih spomenikov ter njihove družbene vloge), uvodoma

3 Navajamo le osnovno različico z latinskimi izrazi brez vsakršne problemske obravnave (npr. kdaj naj bi posamezni elementi postali del modela *officia*, različne pomenske vloge termina *officia* v retoriki, vprašanje njihovih hierarhičnosti in zaporedja znotraj modela). Osnovni pregled historičnega razvoja različnih konceptualizacij je mogoče najti tudi v Porter (1997), Murphy, Katula, Hoppmann (2014).

4 Kot je znano iz zgodovine retorike, so prva tri opravila v teoretski obravnavi doživela bistveno več pozornosti kot zadnji dve. Sodobne teorije poudarjajo neločljivost koncepta *officia* in njegove vpetosti v družbenopolitično življenje grško-rimske antike, če želimo razumeti vlogo klasične retorike (Welch 1990).

izhajamo iz temeljne značilnosti grško-rimske antike, da je bila v vseh njenih obdobjih govorjena beseda po pomembnosti in prepričevalni moči pred pisanim besedilom, saj je grško-rimska družba s svojimi institucijami tudi po uveljavitvi pisane besede »v temelju ostala zavezana pojmu ustnega izražanja na javnem prostoru« (Whitmarsh 2004: 16). Večina pisanih besedil je bila oblikovana z namenom, da bi bila govorjena v javnih okolišjih, in tudi govori, ki so *post festum* izšli v urejeni pisni obliki (npr. Ciceronovi govori), kažejo na to, da sta bili branje in pisanje v antiki podporna tehnologija govoru in sta omogočali njegovo izhodiščno zasnovu, preoblikovanje in trajno ohranitev ter zlasti moralno in praktično urjenje bodočih javnih govorcev (Kvint. *Inst.* 12.10.49–56). Kljub temu da so urjenje v nastopu običajno prevzemali gledališki igralci in ne govorniški učitelji (retorji), ki jim je bila zaupana že v antiki favorizirana konstrukcija govora (tj. prva tri *officia*), so tudi slednji prepoznavali nastop oz. izvedbo govora (tj. obvladovanje glasu, gibanje telesa in kretnje) kot enega ključnih elementov v govorništvu.⁵ Zato moramo kot neprotislovne razumeti izjave Cicerona in Kvintilijana, ki ob zelo strukturiranem prikazu retoričnih konceptov in dokazovanju, kako pomembni so natančna določitev problema, izbor primernih argumentov in njihova strukturiranost (ter ob protiprimerih tovrstnega neuspešnega, napačnega početja), hkrati brez težav zapišeta, da je nastop »gospodar govorništva« (Cic. *De or.* 3.56.213) in da ima »povprečen govor, predstavljen z učinkovitim nastopom, več učinka kakor izvrsten govor brez takega nastopa« (Kvint. *Inst.* 11.3.5, prevod M. Babič). Tudi Aristotel, ki v *Retoriki* nastop obravnava zelo skopo in ga označi celo kot prostaško stvar, ki se ji je treba posvetiti zato, ker se ji ni mogoče izogniti (*Rb.* 1404a1–4), nastop hkrati opredeli kot element, ki v retoriki najmočneje učinkuje (prav tam: 1403b22).⁶ Aristotel je nastop povezoval zlasti z glasom in deloma gestami ter ga okvirno opredelil kot ustrezno rabo glasu (njegove jakosti, višine in ritma) glede na sleherno čustvo (prav tam: 1403b26–27). S tem je pokazal na kompleksnost prepričevanja, ki ni zgolj rezultat »pisne« priprave govora. V okviru patotičnih strategij (tj. prepričevanja s pomočjo vzbujanja čustev) uspešnost vzbujanja sočutja eksplicitno poveže z elementi govorne nastopa – kretnjami, glasom, obleko in celovito izvedbo (prav tam: 1386a33–35), na drugi strani pa elemente nastopa naveže tudi na ubesedovanje oz. jezikovni izraz, pri čemer opozori na

5 Starogrški izraz za govorniški nastop je *hypocrisis* in prihaja od glagola *hypokrinesthai* ('odgovoriti', 'odgovoriti na odru', 'igrati'). Neposredno povezavo med igrilstvom in retoričnim nastopom vzpostavi že Aristotel, ki nakaže podobnosti v razvoju njunega preučevanja in sestavinah (*Rb.* 1403b22–34) ter učinku na poslušalce (*Rb.* 1404a14). V zvezi z urjenjem antičnih govorcev pri igralcih je znamenit primer Demostenovega urjenja pri komiškem igralcu Satiru, ki ga opisuje Plutarh (*Dem.* 7.1), prav tako so pogoste »tehnične« primerjave med govornicem in igralskim nastopom (Kvint. *Inst.* 6.1.26; 11.3.4; 11.3.111), opredelivte razlik med igralcem in govornicem (Cic. *De or.* 3.56.214–15) ali opisi znamenitih govorcev, ki vključujejo opise igralskih značilnosti njihovega nastopanja (npr. Ciceronov opis Hortenzija v *Brutu* 302–303).

6 Aristotel tudi pojasni, da je razlog za to temeljna naravnost retorike k prepričevanju poslušalcev, ki so pogosto pokvarjeni in se bolj kot na dokaze odzivajo na všečne govore (prim. *Rb.* 1403b30–1404a9).

neprepričljivost v primeru razhajanja govornih in izraznih sredstev (prav tam:1408b7).⁷ Kasnejši antični retorični teoretiki (ohranili so se zapisi rimskih piscev) nastop običajno opredeljujejo v dveh smereh, in sicer kot dejavnost glasu in telesa oziroma kvaliteto glasu (*vox*), geste (*gestus*) in mimiko (*vultus*).⁸ To opredelitev srečamo tako v *Retoriki za Herenija* (3.19–27), ki velja za najstarejšo ohranjeno tovrstno razpravo, v Ciceronovih razpravah *Orator* (54–60) in *De oratore* (zlasti 3.213–227) ter Kvintilijanovi *Institutio oratoria* (zlasti 11.3), kjer pisci zanjo uporabljajo izraz *pronuntiatio*, kadar je v ospredju glasovni vidik, ali *actio* za telesno dejavnost (Kvint. *Inst.* 11.3.1). Njihove natančne razdelave vidikov glasu, kretenj, mimike, drže telesa ter njihove retorične učinkovitosti in družbene sprejemljivosti, zlasti pa natančna napotila govorcju, kako naj jih ustrezno uporabi bodisi v okviru urjenja bodisi v samem nastopu, kažejo, da je šlo pri nastopu za pomemben element znotraj retorične tehnike.⁹ Ta se je tesno povezoval z drugimi koncepti, npr. z razumevanjem psihologije občinstva, retoričnim *pathosom* in *ethosom*, s strukturacijo govora in z govorniškimi slogom, ter ga moramo razumeti tudi kot »simbolno sredstvo, ki je sestavni del vseh vidikov javnega govora in ne le dodatni kanon« (Fredal 2001: 252) in ki skupaj z ostalimi *officia* ustvarja sinergičen, vzajemen odnos, ki se v vidikih konstrukcije in izvedbe govora kaže kot njihovo sočasno in rekurzivno aktiviranje (Welch 1990: 96).

7 Povezavo med primernostjo ubesedovanja in nastopom je posebej obravnaval tudi Aristotelov učenec Teofrast, ki naj bi prvi sistematično opredelil nastop kot sestavni del retorike in o tem celo napisal samostojno razpravo. Da nastop kot retorična kategorija vstopi tudi v helenistični retorični sistem, potrjujejo konceptualizacije nastopa, kot jih prikazuje *Retorika za Herenija* (*Auct. Her.* 3.11.19). Pomen nastopa v smislu relevantne retorične kategorije v antiki utrjujejo tudi parodije na temo težavnosti priprave (npr. v Aristofanovi komediji *Vitezi* 347–349) ali ponavljajoče se navedbe anekdotičnih primerov iz Demostenovega življenja, ki jih v retorične razprave pogosto vključujejo kasnejši pisci (npr. Cic. *De or.* 1.260 – opis premagovanja težav z govorom; 3.213 – opis znamenite Demostenove razporeditve nastopa na prva tri najpomembnejša mesta retorike).

8 Gre seveda le za enega od vidikov antičnega pojmovanja telesa in telesnosti, za t. i. retorični pogled (prim. Fögen 2009: 15–43). Osredinjen je na učinkovito rabo telesa v javnem prepričevanju in se je ohranil prav zaradi pomena retorike kot družbene in kulturne prakse v grško-rimski antiki (ter zaradi njenega vpliva posledično tudi v kasnejšem t. i. evropskem kulturno-civilizacijskem prostoru).

9 Dodajmo še, da je zlasti iz omenjenih rimskih virov očitna tudi tendenca po skrbi za vizualno (in družbeno) izpostavljenost govorca v trenutku nastopa (npr. po možati drži, ki izvira iz vojske ali rokoborbe – Cic. *De or.* 3.220; po gestah, ki izražajo plemenitost in dostojanstvenost – Cic. *Or.* 86, *Auct. Her.* 3.26; po ohranitvi ugleda in avtoritete – Kvint. *Inst.* 11.3.184). Javno nastopanje od govorca terjaja »retorično vedenje«, ki mu omogoča vzdrževanje/ustvarjanje podobe o možatem, aristokratskem članu družbe in je zlasti v primerjavi z igralčevim (ki se z igranjem ukvarja poklicno in na odru pogosto demonstrira govor, geste in mimiko, ki niso v skladu z idejo o dostojanstvenem Rimljanu) neprimerno bolj zadržano ter se izogiba vsakršni feminilnosti (prim. Hall 2007: 229–231; Gunderson 2000: 111–148; Fögen 2009: 34–37).

Retorična pedagogika: nastop¹⁰

V antiki so torej govorce na nastop v glavnem pripravljali igralci. A kljub temu je nastopanje kot dejavnost in metoda predstavljalo pomemben del retoričnega urjenja, kajti eden od postulatov antičnega retoričnega izobraževanja je bilo posnemanje zglede (tudi učiteljevih interpretacij in prikazov). Zlasti na drugi stopnji izobraževanja, ko so se intenzivno ukvarjali z retoričnimi predvajami (*progymnasmata*), so učenci pogosto glasno brali in posnemali primere, ki so jih predstavljali učitelji, kasneje pa so tudi redno samostojno nastopali v okviru urjenja v deklamacijah (*declamationes* – javnih govorniških nastopih na izmišljeno temo, ki so bili posebej priljubljeni v Rimu).

Ker na tem mestu ne moremo podrobno prikazati vseh omenjenih antičnih razdelav, se bomo na kratko ustavili ob Kvintilijanovem opisu, ki predstavlja tudi neke vrste pedagoško-didaktični uvod v problemski del našega prispevka. Omenili smo že, da Kvintilijan nastop podrobno obravnava v 11. knjigi svoje *Institutio oratoria*. Gre za priročnik za učitelje govorništva, ki pa hkrati zelo natančno povzema in analizira vsa za retoriko in njeno pedagogiko referenčna dela do svojega časa. Toda Kvintilijan izrecno opozori na pomen vključevanja prvin nastopa med začetnim izobraževanjem bodočih govorcev in učenje zakonitosti nastopanja zaupa učiteljem gledališke igre, ki naj poskrbijo za njihovo pravilno izgovarjavo, obvladovanje glasu, kretenj in telesa (Kvint. *Inst.* 1.11.4–12). Zanimiv je odlomek, v katerem prvine nastopa, ki podpirajo tudi vsebinski del govora, opredeli kot primarno učno vsebino: »Komik mora učiti tudi, *kako se pripoveduje, kako pri svetovanju pride do izraza osebna veljava, kako se razburjenje stopnjuje v jezo in kakšen naj bo ton, kadar koga pomilujemo.*« (prav tam: 1.11.12, prevod M. Babič, poudarila avtorica) Glede na pedagoško načelo postopnosti pa Kvintilijan poudari, da gre za vsebine, ki so primerne za zgodnja leta, »dokler učenec ne zmore zahtevnejših stvari« (prav tam: 1.11.14, prevod M. Babič). Povedano drugače, v začetnem urjenju oz. spoznavanju učencev z retoriko, je primarni cilj usmerjen k nastopu – to je k ozaveščanju in urjenju v spretni rabi nebesednih elementov, ki prispevajo k učinkovitosti predstavljene vsebine.

V sistemu slovenske vzgoje in izobraževanja je retorični pouk kot samostojna učna vsebina omejen na obvezni izbirni predmet retorika v 9. razredu osnovne šole ter nekaj prav tako izbirnih predmetov na visokošolski ravni.¹¹ Retorika, ki jo približno na 60 šo-

10 V prispevku ne bomo obravnavali sodobnih konceptualizacij retoričnega nastopa, ker to ni njegov namen. V zadnjih dvajsetih letih ta tematika ponovno prihaja v ospredje, zlasti tudi v kontekstu razumevanja izvedbe kot produkcije besedil v najrazličnejših oblikah, ki jih omogoča sodobna tehnologija (prim. Welch 1990; Reynolds 2009), in je aktualna zlasti v severnoameriškem okolju, kjer vstopa v razpravo o vlogi izvedbe/nastopa v kontekstu poučevanja kompozicije.

11 Sem ne štejemo različnih oblik t. i. izbirnih vsebin, povezanih z retoriko in nastopanjem v srednješolskih programih, ki nimajo uradno potrjenih učnih načrtov.

lah poučujejo vse od leta 1999, učencem omogoča sistematično spoznavanje z retorično tehniko (tj. z govorcevimi opravili) in v tem pogledu tudi z nastopom.¹² Zlasti v projektu njegove posodobitve, ki ga na Pedagoškem inštitutu izvajamo od leta 2018, posebno pozornost namenjamo tudi prvinam nastopa, to je sistematičnemu spoznavanju in ustrezni rabi temeljnih slušnih in vidnih prvin govora ter diha v kontekstu javnega prepričevanja in ozaveščanju o njih.¹³

Toda (govorni) nastop je pomemben del zlasti osnovnošolskega pouka slovenščine (na katerega se v prispevku omejujemo), saj predstavlja enega od operativnih učnih ciljev (tj. razvijanje govornega nastopanja v 1. VIO¹⁴ oz. enosmernega sporazumevanja v 2. in 3. VIO) in standardov znanja (tj. razvite zmožnosti govornega nastopanja/enosmernega sporazumevanja). Ko beremo ubeseditve omenjenih operativnih učnih ciljev, zasledimo, da učenci na vseh stopnjah govorno nastopajo, spoznajo prvine nastopa, se pogovarjajo o njih, jih uresničujejo in vrednotijo (z minimalnimi odstopanji na ravni predvidene zahtevnosti). Z vidika retorike tak pristop ni problematičen, a če natančneje pogledamo navedena mesta, lahko opazimo, da tematika govornega nastopa ni obravnavana kot vsebina, ki bi jo učenci spoznavali sistematično in postopoma, da bi torej vsako naslednje VIO bistveno nagradilo prejšnje (kar je denimo eden od ključnih antičnih pristopov v retorični pedagogiki), temveč da so takoj soočeni s kategorijo nastopa v celoti. Že v 1. razredu denimo spoznajo govorni nastop, njegove značilnosti in sestavne dele, ki jih morajo uporabiti pri lastni izvedbi in opazovanju, in ta cilj ostaja nespremenjen do 9. razreda. Zdi se, da v tem okviru umanjka procesnost, katere cilj bi bila vzgoja govorca, ki se oblikuje ob posnemanju zglada in njegovi nadgradnji, predvsem pa predpostavlja postopnost pri spoznavanju in usvajanju elementov nastopanja ter njihovem urjenju. Če bi namreč to veljalo, bi spoznavanje nastopanja v 1. VIO moralo temeljiti na ozaveščanju in razvijanju njegovega nebesednega dela (tj. govornega nastopa, ki v ospredje postavlja diha, govor, telo), v 2. VIO bi poudarek v nastopu nosilo pisanje (tj. nadgradnja z urjenjem v sestavljanju govora), v 3. VIO pa celovita izvedba, ki bi vključevala obe predhodni stopnji (performativno in kompozicijsko komponento) in bi se v osredinjenosti na učinke govornega nastopa in njihove kritične analize ozirala k razvijanju kompleksnejših strategij prepričevanja. Prav takšno zaporedje, ki je bilo osnova antične retorične pedagogike in ga lahko prepoznamo v Kvintilijanovem prikazu, omogoča ustvarjanje trdne podlage

12 Njihovo število vsaj zadnja štiri leta ostaja bolj ali manj nespremenjeno, zaradi različnih razlogov se spreminja le seznam šol, ki predmeti zvajajo, čeprav so med njimi tudi takšne, ki imajo skoraj neprekinjeno tradicijo poučevanja (npr. OŠ Polzela, kjer retoriko že od leta 2001 uspešno poučuje prof. Mojca Cestnik).

13 Za oblikovanje primernih tovrstnih učnih vsebin in razvijanje načinov njihovega poučevanja se uspešno povezujemo tudi s strokovnjakinjama z omenjenih področij (dr. Nino Žavbi in mag. Alido Bevč), s čimer skušamo v slovenskem prostoru tudi na teoretični ravni zadovoljivo vzpostaviti pojmovanje retorike kot primarno procesa petih soodvisnih postopkov.

14 VIO – vzgojno-izobraževalno obdobje.

ter nadgradnjo v kompleksno strukturo nastopa (kot sklepnega dejanja znotraj retoričnega procesa), ne da bi ogrozili njegove temelje – ki so vedno fizični, telesni. Dokaze za to ponuja antika sama z več kot tisočletno tradicijo produkcije javnih govorcev, deloma pa tudi sodobni (zlasti ameriški) izobraževalni modeli, ki na vseh ravneh intenzivno vključujejo retorične vsebine (prim. Skinner-Linnenberg 2010).

Pouk slovenščine seveda ni pouk retorike, njegove konceptualne podlage niso zasnovane na teoretskem polju retorike in argumentacije in tudi v ubeseditvah operativnih ciljev najdemo opise, ki nakazujejo postopnost in (če ga želimo videti) morda tudi fokus: npr. da v 1. VIO struktura ni del ciljev, v 2. in 3. VIO pa to postane, ko se pri opazovanju in vrednotenju nastopa kot cilj pojavi »zgradbena ustreznost besedila« (Poznanovič Jezeršek idr. 2018: 21), da v 2. VIO učenci »povzamejo temeljna načela uspešnega govornega nastopanja« (prav tam) in da se v 3. VIO poleg »načel« pojavijo še »strategije učinkovitega govornega nastopanja« (prav tam: 34). A iz tega nikakor ni mogoče sklepati, da govorimo o strukturiranem in sistematičnem pristopu k poučevanju govornega nastopa, kajti iz same odsotnosti govorne strukture v 1. VIO ne moremo sklepati, kaj je temeljni cilj, ki naj si ga učitelj v zvezi z govornim nastopom prizadeva doseči, ali celo da je v tem obdobju poudarek morda na dihu, govoru. Prav tako iz primerjave ciljev v vseh treh obdobjih ni razvidno, kako so ti nadgrajeni (npr. nadgradnja strukturiranja iz 2. v 3. VIO, temeljna načela uspešnega nastopanja in strategije v 2. in 3. VIO, ali se na kateri koli ravni govornega nastopa učenci seznanijo z ustreznimi argumentativnimi postopki, kaj se dogaja z razvijanjem nebesednih vidikov v celotni vertikalni ipd.). Hkrati pouk slovenščine v vsebine in cilje tudi pri književnem pouku v veliki meri vključuje nastop(anje) (prav tam: 31, 45), kar pomeni, da gre za vsebino, ki je pri uresničevanju ciljev izjemno močno prisotna. Zato bi bilo o njej koristno ali celo nujno premisliti s stališča retorike in argumentacije, zlasti njune pedagogike, kot smo jo nakazali z antičnim primerom. To pomeni, da bi bilo treba jasneje opredeliti temeljni cilj govornega nastopanja, ki naj bo osredinjen na proces vzgoje govornega, in določiti ključne poudarke, ki so v posameznih etapah tega procesa temeljni za njegov optimalni razvoj. Kajti če o nastopu razmišljamo tudi kot o vzgojnem elementu, se moramo zavedati, da je vsak nastop izkušnja, ki se globoko vtisne v spomin in je temelj za vse naslednje nastope.

Zaključek

Dejstvo je, da, razen pri predmetu retorika, prvin nastopanja v slovenski osnovni šoli eksplicitno ne poučujejo. Dejstvo je tudi, da učitelji za to niso posebej usposobljeni in da jim znotraj predvidenih vsebin za to verjetno ne ostaja veliko prostora. Toda ali vse to pomeni, da moramo tematiko govornega nastopa prepustiti naključju in celo tvegati, da učenci v vzgojno-izobraževalni vertikalni, kjer pogosto nastopajo – kot dejavnost učencev

govorni nastop ni omejen le na pouk slovenščine, temveč ga najdemo tako rekoč pri vseh predmetih, pri katerih predstavljajo svoje samostojno delo –, načela nastopanja usvajajo na neustrezen način in morda celo razvijejo negativne izkušnje, ki jih bodo spremljale v nadaljnjem življenju, kadar koli bodo morali javno spregovoriti? Prispevek nikakor ne želi dajati naukov, kako bi morali učitelji poučevati, ker marsikaj od navedenega zagotovo že počnejo. Pokazati smo skušali, da je sodelujoče v pedagoškem procesu pomembno ozavestiti o kompleksnosti nastopa kot učne vsebine in na sistemski ravni premisliti o njej – kar pa ni vedno lahko, če se ne zavedamo, kako pomemben del pedagoškega procesa je bila in je še vedno retorika in da gre pri teh nalogah v resnici za retorične komponente.

Viri in literatura

- ARISTOTEL, 2011: *Retorika*. Prevod, spremna beseda, komentar in slovar Matej Hriberšek. Ljubljana: Šola retorike Zupančič & Zupančič, d. o. o.
- BARTHES, Roland, 1990: *Retorika Starih. Elementi semiologije*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Studia humanitatis).
- CICERO, 1939: *Brutus. Orator*. Translated by G. L. Hendrickson, H. M. Hubbell. Loeb Classical Library 342. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- CICERO, 1942: *On the Orator: Volume I-II*. Translated by E. W. Sutton, H. Rackham. Loeb Classical Library 348. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- CICERO, 1949: *On Invention. The Best Kind of Orator. Topics*. Translated by H. M. Hubbell. Loeb Classical Library 386. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- CICERO, 1954: *Rhetorica ad Herennium*. Translated by Harry Caplan. Loeb Classical Library 403. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- FÖGEN, Thorsten, 2009: Sermocorporis: Ancient Reflections on gestus, vultus and vox. Thorsten Fögen in Mireille M. Lee (ur.): *Bodies and Boundaries in Graeco-Roman Antiquity*. Berlin: De Gruyter. 15–43.
- FREDAL, James, 2001: The Language of Delivery and the Presentation of Character: Rhetorical Action in Demosthenes' Against Meidias. *Rhetoric Review* 20/3–4. 251–267. <https://doi.org/10.1080/07350198.2001.9683385> (Dostop: 31. 3. 2019).
- GUNDERSON, Erik, 2000: *Staging Masculinity: The Rhetoric of Performance in the Roman World*. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press.
- HALL, Jon, 2007: Oratorical Delivery and the Emotions: Theory and Practice. William Dominik in Jon Hall (ur.): *A Companion to Roman Rhetoric*. Malden, MA: Blackwell Publishing. 218–234.
- KVINTILIJAN, 2015: *Šola govorništva*. Prevedel Matjaž Babič. Ljubljana: Šola retorike Zupančič & Zupančič, d. o. o.
- MURPHY, James J., KATULA, Richard A., HOPPMANN, Michael J., 2014: *A Synoptic History of Classical Rhetoric*. Fourth Edition. New York: Routledge.

- PLUTARCH, 1919: *Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar*. Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 99. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- PORTER, Stanley E. (ur.), 1997: *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period (330 B.C.–A.D. 400)*. Leiden, The Netherlands: BRILL.
- POZNANNOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2018: *Program osnovna šola. Slovenščina. Učni načrt (posodobljena izdaja)*. http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina.pdf (Dostop: 31. 3. 2019).
- QUINTILIAN, 2002: *The Orator's Education, Volume I–V*. Edited and translated by Donald A. Russell. Loeb Classical Library 494. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- REYNOLDS, John Frederick, 2009: *Rhetorical Memory and Delivery. Classical Concepts for Contemporary Composition and Communication*. New York, London: Routledge Taylor & Francis Group.
- SKINNER–LINNENBERG, Virginia, 2010: *Dramatizing Writing. Reincorporating Delivery in the Classroom*. New York, London: Routledge Taylor & Francis Group.
- SONKOWSKY, Robert P., 1959: An Aspect of Delivery in Ancient Rhetorical Theory. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 90. 256–274.
- WELCH, Kathleen E., 1990: *The Contemporary Reception of Classical Rhetoric: Appropriations of Ancient Discourse*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- WHITMARSH, Tim, 2013: *Starogrška literatura*. Ljubljana: Modrijan.